

Vadim Delone

Portréty
v osnatém
drátu

PROSTOR

Vadim Delone
Portréty v ostnatém drátu

PROSTOR

Vadim Delone
Portréty v ostnatém drátu

přeložil Jakub Šedivý
básně přeložila Radka Rubilina

PROSTOR | PRAHA | 2018

© Irina Belogorodskaya-Delone, 2013

© Ad Marginem Press, 2013

Czech edition © PROSTOR, 2018

Translation © Jakub Šedivý, 2018

Translation of poems © Radka Rubilina, 2018

ISBN 978-80-7260-406-7

Knihu finančně podpořilo
Ministerstvo kultury České republiky.

Kniha vychází pod záštitou Nadace Michaila Prochorova v rámci programu TRANSCRIPT na podporu překladů ruské literatury.

Mikhail
Prokhorov
Fund

transcript

Předmluva autora

Volají mi přátelé z Moskvy a ptají se mě, jak jde život. Odpovídám jim pořekadlem z lágru. „Jenom prvních pět let je to zlé... a pak – těžší a těžší.“ Vždyť emigrace je v podstatě stejně jako vězení to samé časově neomezené vytržení lidí z jejich skutečného života, z jejich minulosti. Pravda, žvanec je tu lepší, chodby dlouhé jako letecké linky a spoluvězně si můžeš vybrat podle vlastního uvážení. První den mého příjezdu do Paříže mě francouzští přátelé vozili po celém městě a potom se zeptali: „Co se vám líbilo nejvíc ze všeho?“ Ukázal jsem na budovu na nábreží Seiny. Mí společníci se rozesmáli: „Zřejmě se vám stýská po vězení, to je Conciergerie!“

Aha... Conciergerie, nejdřív Marie Antoinetta, potom Robespierre...

„Vždyť jste se vrátil do země svých předků, pane Delone, proč se tak trápíte? A jak jste se cítil, když vás propouštěli na svobodu?“

Stručně odpovědět na tuhle otázku jsem nedokázal... Cítil jsem hrůzu z toho, že dobrovolně stoupám po schodech do letadla, zatímco tisíce mých krajanů strádají ve vězeních nebo čekají na trest, a druzí by dali všechno na světě za možnost utéct ze země, kde zvítězil socialismus, kterou mi milostivě nabídli.

Cítil jsem se ponížený, že po utrpení v trestných táborech KGB se jim přece jen podařilo dostat mě na kolena, ale tak jsem se cítil už před branou Lefortovské věznice, když zavřeli mou ženu.

Zmocnilo se mě zoufalství, že mnohé své příbuzné a přátele možná už nikdy v životě neuvidím.

Vždycky jsem věděl, že když básník ztratí tóny rodného jazyka, je to stejné, jako když skladatel přijde o sluch...

Vysvětlit to mým společníkům bylo však těžké.

„Raději se vrátíme k dějinám, pánové,“ navrhl jsem, „opravdové dějiny jsou vždy daleko horší než to, co je možné vymyslet.“

Mým vzdáleným předkem byl velitel Bastily. Za to, že přísahal věrnost králi, mu v návalu „lidového hněvu“ usekli hlavu a nabodnutou na píce ji vzbouřená lůza triumfálně nosila po pařížských ulicích.

Synovec velitele, můj přímý předek po meči, byl známý lékař a sloužil v osobní Napoleonově gardě. Byl raněn u Borodina, vzali ho do zajetí a do Francie se už nevrátil, protože se zamiloval a oženil se s ruskou nemajetnou šlechtičnou Tuchačevskou. Žil ze své soukromé lékařské praxe. Mimochodem, slavný sovětský maršál Tuchačevskij, kterému se říkalo „Rudý Napoleon“, pochází ze stejného rodu. Byl jedním z důstojníků ruské armády, kteří přešli na stranu bolševiků. Maršál Tuchačevskij byl v sedmatřicátém roce zastřelen na osobní příkaz soudruha Stalina a zcela rehabilitován v šestapadesátém roce. Možná že ho zastřelili v téže Lefortovské věznici, ve které jsem seděl koncem šedesátých let.

Moje rodina, rodina Delone, ale žádný vztah k bolševickému převratu neměla. Ve třiadvacátém roce, když zoufalí zbídačení lidé, vysílení krutým sovětským terorem, utíkali z Ruska, mému dědovi, který byl tenkrát ještě mladík, ale už byl slavný vědec, nabídli profesuru v Paříži. Odmítl odjet, třebaže velmi dobře věděl, co riskuje. Považoval za svou povinnost zůstat v Rusku. Dokonce i v době masových poprav a mučení se nebál obrátit na úřady a intervenovat za uvězněné příbuzné a přátele. V té době dostal za své dílo na poli matematiky akademický titul, to však nikomu ani ve stalinských letech, ani v naší době nezaručovalo bezpečnost. Do posledních dní svého života pokračoval vášnivě v práci se svými žáky – mnozí z nich se stali slavnými matematiky – a podnikal výstupy do hor, na které si dokonce i v mládí troufl málokdo.

V sedmdesátém roce, když bylo dědečkovi osmdesát let, mu udělali nebývalou radost – mohl se setkat se svým vnukem v baráku sibiřské trestanecké kolonie. Návštěvy byly povolené jen jednou do roka na tři dny, pouze s blízkými příbuznými. Během tří hodin jsem dědu přemluvil, aby odletěl zpátky do Moskvy, protože jsem si uvědomil, že je pro něj nesnesitelné, aby mě viděl v tomhle stavu a zároveň věděl, že mi nemůže nijak pomoci.

A tak můj děda hranice Ruska neopouštěl.

Ve vlně porevoluční emigrace se ocitla jeho sestřenice (Delone z matčiny strany), básnířka a malířka, jejíž talent vysoce oceňoval Alexandr Blok a mnozí z těch, kteří představovali výkvět ruské kultury stříbrného věku. Ve Francii je známá jako pravoslavná řeholnice, ve světě pod řeholním jménem matka Marie. Zpočátku pomáhala ruským emigrantům, kteří byli nemocní a ocitli se na ulici. Podarilo se jí sehnat prostředky a najmout dům, ve kterém díky jejímu nezdolnému úsilí mohli tihle lidé žít a stravovat se; sousední garáž byla přestavěna na ruský kostel, mnoho ikon namalovala samotná matka Marie. Když přišli do Paříže Němci, v tom samém domě na rue Lourmel schovávala Židy, sháněla pro ně falešné dokumenty, pomáhala jim utíkat na neokupovaná území, aktivně se účastnila hnutí odporu. V roce 1943 vtrhlo do domu na udání gestapo. Matku Marii nezastihli, a tak zatkli jako rukojmí jejího dvaadvacetiletého syna Juru s příslibem, že bude propuštěn, jakmile se matka Marie dostaví na gestapo. Hned druhý den byla uvězněna. Jejího syna gestapo nepropustilo. Matka Marie zemřela v koncentračním táboře Ravensbrück, její syn v Buchenwaldu.

Zrovna v souvislosti s matkou Marií došlo k mému prvnímu střetu s představiteli KGB. Bylo mi osmnáct let a psal se rok tisíc devět set šedesát šest. Studoval jsem na vysoké škole, a dokonce jsem pracoval jako externista v *Litěraturnoj gazete*. Předvolali mě na dlouhý rozhovor

a oznámili mi, že mám špatné přátele – Bukovského, Galanskova a další. Navíc věděli, že jsem příbuzný matky Marie, a nabídli mi služební cestu do Paříže (o tom se nesnilo ani oddaným sovětským spisovatelům), abych posbíral materiály a napsal knihu o jejím životě. Ale zároveň celkem průhledně naznačili, že motiv antifašistické činnosti matky Marie musím bezpodmínečně vysvětlit nikoli její hlubokou křesťanskou vírou, ale podporou komunistické ideologie.

Byl jsem poněkud překvapen, proč se s takovou žádostí obrátili právě na mne. „Jak vidíte,“ vysvětlili mi, „posíláme do zahraničí stovky spolupracovníků, ale každý z nich je ochoten prodat svou vlast za pár džínsů. Vy k téhle kategorii lidí nepatříte.“

„Rusko skutečně neprodám,“ odpověděl jsem jim, „ale naše chápání vlasti a cti je naprosto rozdílné.“

„Dejte si pozor, Delone, brzy pojedete úplně opačným směrem.“

V prosinci 1966 jsem byl za veřejné předčítání veršů a pokus založit svobodné sdružení prozaiků a básníků poslán na několik týdnů na psychiatrii. Měsíc po propuštění z psychiatrie jsem byl zatčen společně s Bukovským za demonstraci na Puškinově náměstí na podporu Galanskova a dalších. Strávil jsem deset měsíců mezi zdmi Lefortovské věznice. Na podzim roku 1967 jsem odjel z Moskvy do akademického městečka u Novosibirsku a díky úsilí akademických přátel jsem byl zapsán na Novosibirskou univerzitu.

Když probíhal soud s Galanskovem a Ginzburgem, tak se na zdech akademického městečka u Novosibirsku, tisíce kilometrů od Moskvy, objevily transparenty s hesly: „ПОЧТИВОСТ JE ZLOČIN“, „СОВЕТСКИЕ ЗАКОНЫ JSOU STEJNÉ JAKO ФАШИСТСКИЕ“.

Nemusím vysvětlovat, jaký trest hrozí za taková hesla – nejméně tři roky v pracovním táboře. Avšak v uzavřeném

akademickém městečku, neustále hlídaném KGB, viníky stejně nenašli.

V téhle neobyčejné době úřady nemohly zakázat nespočetné večery, na kterých se předčítaly necenzurované básně a vystupovali naši bardové. Tenkrát poprvé a naposled ve své vlasti svobodně před tak širokým publikem zpíval Alexandr Galič. Nad klubem v akademickém městečku se skvěl dvojsmyslný nápis: „Básníci! Čeká vás Sibiř!“

Důvod, proč úřady povolily v Sovětském svazu zcela neuvěřitelnou demokracii, byl jediný – dočasný zmatek.

Celé noci jsme se nevzdalovali od rozhlasových přijímačů, poslouchali jsme první zprávy západních rozhlasových stanic o pražském jaru – všichni žili jenom tím. Dubčekovo prohlášení o částečném zrušení cenzury, demonstrace v Praze s požadavky mravního odsouzení a sesazení z vládních funkcí těch, kteří byli zapleteni do soudů s nevinnými. Tyhle zprávy nám dělaly radost, spojovaly nás. A mnohým se zdálo, že zeď mezi námi a svobodou se pomalu hroutí.

Ale úřady se postupně vzpamatovaly. První jako obvykle vystoupil náš sovětský tisk, „nejčestnější na světě“, s rozličnými odhaleními. Noviny *Večerník Novosibirsku* mi věnovaly celou dvoustranu s názvem *V křivém zrcadle*. Tím bylo míněno, že mé básně jsou křivé zrcadlo, které překrucuje slavnou sovětskou realitu. Jeden můj přítel, herec, předčítal tenhle výtvar s velkým zanícením. Všeobecné veselí vzbudila zejména věta: „Nevidí ani hvězdy, ani slunce, ani oči milované.“

Tenhle článek však obsahoval jednu nepříjemnou výhrůžku: „Je s podivem, že tohohle zatvrzelého antisověťčíka podporují někteří velcí akademici.“ A tak jsem musel zajít na rektorát univerzity a požádat o vyloučení – rozhodl jsem se projevit loajalitu, aby kvůli mně nemuseli trpět ostatní a aby se mohli vyhnout neodvratnému pronásledování. Rozloučil jsem se s početnými novosibirskými přáteli a v červnu jsem odletěl do Moskvy.

V hlavním městě se debatovalo jenom o jednom – jestli pošlou, nebo nepošlou tanky do Prahy. Všem bylo jasné, že když Sovětský svaz poskytne „bratrskou pomoc“, bude konec všem nadějím. Když si dovolí vztáhnout ruku na celou zemi, navíc ještě cizí, tím spíš se vypořádají s vlastními volnomyšlenkáři... A přece jen jsme doufali, že si na to netroufnou, že se zaleknou veřejného mínění Západu. Že se Čechům podařilo prolomit kordony lži a sovětská vláda se před očima celého světa neodvážá s pomocí tanků potlačit svobodu... Tenhle optimismus jsem nesdílel. Deset měsíců výslechů v hlavním vězení KGB mi ukázalo, že od dob „vůdce národů“ proběhlo v naší vlasti málo změn.

Věděl jsem, že režim země vítězného socialismu nemůže připustit ani osobní svobodu pro své občany, ani rozpad svého stabilního Varšavského paktu. A čeští představitelé později na proslulém rokování v Čierné nad Tisou jaksi příliš pochlebovali Brežněvovi, přísahali věrnost ideálům komunismu, zatímco je sovětský tisk začal všemožně očerňovat.

Ve dnech tohoto rokování jsem bydlel na chatě a nějak jsem zabloudil do sousední zotavovny. Skupina českých chlapců a dívek, kteří sem přijeli na poukaz, stála zaraženě v ústraní. Ostatní rekreanti odvraceli zrak – ředitelství zotavovny a všudypřítomní lidé z KGB všechny varovali: „K Čechům se nepřibližujte, když se s nimi budete bavit, nahlásíme to na vašem pracovišti.“ Vrhł jsem se k Čechům, divže se nedali do pláče, že se s nimi někdo baví.

A v Čierné nad Tisou všichni přísahali nerozlučnou oddanost...

Jedenadvacátého srpna ráno jsem se dozvěděl, že sovětské tanky vjely do Prahy. Pocit ponížení, bezmoci, zoufalství a studu za mou vlast byl nesnesitelný. Na mnoha chatách hořely ohně. Lidé však nepálili suché listí, ale samizdat v očekávání domovních prohlídek.

Pěťadvacátého srpna jsme se s přáteli vydali na Rudé náměstí na znamení protestu proti okupaci Československa a znovu jsem byl zatčen. Tentokrát jsem byl odsouzen ke třem letům v trestném táboře. Ve své závěrečné řeči u soudu jsem řekl především toto:

„Nebudu opakovat vše, co řekla moje advokátka. Na začátku jsem sdělil, že považuji vznesené obvinění za neodůvodněné. Svůj názor jsem nezměnil ani po vyslechnutí svědectví a prokurátorovy řeči...

Nebudu dlouho vysvětlovat, proč slova hesel nejsou ani vědomě lživá, ani pomlouvačná. Slova na transparentu, který jsem držel: ‚Za vaši a naši svobodu‘, vyjadřují mé hluboké osobní přesvědčení...

Tady, v soudní síni, mi prokurátor položil otázku: ‚Jakou svobodu požadujete? Svobodu pomlouvat? Svobodu shromažďovací?‘ Ne, nepotřebuji ‚svobodu pomlouvat‘.

Rozumím tomu heslu takto: na naší svobodě závisí nejenom demokracie v naší zemi, ale i svobodný růst jiného státu a svoboda občanů jiné země...

Když jsem se rozhodl vyjít na Rudé náměstí, věděl jsem, že se nedopouštím ničeho nezákonného, a přesto jsem byl přesvědčen, že proti mně bude vedeno trestní řízení. A to, že jsem byl už dříve odsouzen, mě nemohlo odradit od toho, abych se protestu zúčastnil...”

Věděl jsem, že ZA PĚT MINUT SVOBODY NA RUDÉM NÁMĚSTÍ MOHU ZAPLATIT ROKY ODNĚTÍ SVOBODY...

„Všade jsou lidé špatní a mezi nimi zas dobří,“ myslil jsem si hned pro útěchu, „kdopak ví, možná že tihle lidé nejsou o tolik horší než ti ostatní, ti tam venku, za zdmi trestnice.“ Myslil jsem si to a sám jsem nad tím vrtěl hlavou, a přitom, Bože můj, kdybych jen byl tehdy věděl, kolik je v tom pravdy!

*F. M. Dostojevskij
Zápisky z Mrtvého domu*

Dveře cely se otevřely se známým zavráním.

Na prahu se objevila postava plukovníka Petrenka. Vstal jsem, abych splnil pokyn vítat velitele vestoje. „Delone, brzy poznáte, že lágr není Lefortovská věznice, tam vám nikdo nebude říkat ‚Buďte tak laskav‘. Tam vás rychle zlomí. A jednou provždy si zapamatujte, že vám nikdy nedovolíme říkat, co si myslíte... Ale stejně vám nerozumím. Je vám teprve devatenáct a už jste podruhé za mřížemi. Jste nadaný, nic by vám nechybělo, kdybyste žil jako ostatní. Nemáte se snad rád, nebo co?“

Vůbec jsem si nemyslel, že se nemám rád. Moc dobře jsem věděl, že se mám rád až moc, a jedinou mou útěchou byla slova z bible: „Miluj bližního svého jako sebe samého.“

Ne, kdybych se neměl rád, nepropadal bych se studem, když jsem četl v novinách *Pravda* o tom, že „celý sovětský národ jednomyslně podpořil“ opatření učiněná na pomoc Československu. Ne, já jsem se

měl příliš rád na to, abych se s tím smířil. Vzpomněl jsem si na Dostojevského, na jeho *Bratry Karamazovy*, ve kterých Ivan Karamazov říká, že je připravený zamilovat si celé lidstvo, ale jenom abstraktní lidstvo. Že je dokonce připravený k hrdinskému činu, na jakákoli muka, ale konkrétního bližního si nikterak zamilovat nemůže a pro nějakého opilého a prohnaného mužika nehne ani prstem. A pro sebe sama také ne. Kolik se najde takových, kteří kvůli abstraktní ideji pohrdali bližními – od Nerona po Danteho, od Ivana Karamazova a Verchovenského po Lenina a Stalina.

„Ale stejně to nechápu,“ pokračoval Petrenko, „váš děda je slavný matematik, akademik, otec zase fyzik, celý život pracují pro komunismus, pro nás. A vy jste proti – jak je to možné?“ V tom to právě vězí, říkal jsem si, že pro vás všichni mlčky pracujeme, pro tanky, které jsou v Praze, pro ty, co před třiceti lety mučili lidi mezi těmihle zdmi, kde teď se mnou vedete důvěrné rozhovory, když mě posíláte do koncentračního tábora.

Ne, propusťte mě z vašeho komunismu. „Vracím vám jízdenku“ do téhle světlé budoucnosti. Dejte mi namísto sovětského pasu se srpem a kladivem, kterým se tak pyšnil básník Majakovskij a jeho následovníci, kopii ROZSUDKU JMÉNEM RUSKÉ FEDERACE. Pochybuji, že vám ho brzy budu moct předložit jako obvinění. Ale to jsou mé odpustky před sebou samým, před bližními, před Prahou.

Se zármutkem jsem přemýšlel o tom, že opouštím zdi vězení. Lefortovská věznice, jejíž ticho mnohé připravilo o rozum, mi teď připadala jako poslední

útočiště, jako poslední možnost zůstat sám se sebou. Vždyť mě čekala cesta na Sibiř.

Zavržaly, zahřmotily dveře, zabouchla se malinkatá kabina dobře známého vězeňského vozu, kde se nedalo ani kouřit – člověka sevřely pohupující se železné stěny, které do něj během cesty narážely. A pak ho čekala zase úmorná prohlídka před vchodem do tranzitní věznice Krasnaja Presňa. Sbíral jsem roztrhané hadry v cele předběžného zadržení a zaposlouchával se do mnohohlasého pokřikování. Neklid a čekání na cestu do neznáma, na cestu, ze které se člověk možná nevrátí, znepokojuje lidi, dráždí je až k šílenství. Ze všech cel se po celé rušné spojovací chodbě rozléhaly zoufalé výkřiky, nadávky a písně. Hlasy se vzájemně přehlušovaly a ztrácely, tázaly se, aniž se dočkaly odpovědi, a odpovídaly nikomu a všem najednou. V téhle změti výkřiků jsem najednou poznal známý hlas Volodi Dremljuga, mého komplice. Radost, která se nás obou zmocnila, byla nepopsatelná, jako kdyby od našeho posledního setkání na lavici obžalovaných v soudní síni neuplynuly dva měsíce, ale desítky let. „Vadiku,“ křičel Dremljuga a přepínal svůj beztak hromový hlas, „Vadiku, já jsem odolnej, všechno vydržím, jsem dřič, od dětství se potloukám po světě, neztratím se, všechny je zadávím, vždyť víš, že obalamutím kohokoliv. Kdyby něco, uteču, stejně z tohohle socialistickýho koncentráku vypadnu. Ale tebe můžou uštvať, nikdy jim to kvůli tobě neodpustím. Ty jsi přece básník, budou se ti vysmívat. Ach, kdybychom se tak dostali spolu do stejného tábora...“ „Drahý Dremljugo,“ říkal jsem si v duchu, „kdepak do jednoho tábora. Táborů

je po Rusku bezpočet..." Dremljuga pochopil mo-
je mlčení. „Vadiku, zarecituj mi báseň na rozlou-
čenou!“ vykřikl. Začal jsem recitovat úryvky z mé
Lefortovské balady:

*Jakpak, duše moje, jak uděláš další lok,
když zbytky spánku v noci zplihlé
seškrábl bachařův skřípavý krok
jak hřebík, co o sklo skřípne.*

*Za okýnkem, kde se chleba rozděljuje,
za mříží, za kterou slunce vychází,
zmrzlé jíní mozaiku vykresluje
a paní zima se po ní prochází.*

*Nežádej, duše, soucitu v lidském moři,
neproklínej však ani toho, kdo udá tě,
život je pokřiven, jak v němém hoři
vzpínají se v něm ruce sepjaté.*

*Duše moje, a co když nezbylo mi
už ani za mák síly žít?
Duše moje, co když své dny
v jediném okamžiku rozpráším?*

*Co když šílenství podlehnu,
vyplním myšlenku vtíravou
a naposled se nadechnu,
když vlak se řítí noční tmou?*

.....

*Znovu tě vidím, drahý Gumiljove,
podporučíku, hej, ruce mě zebou!
Aby ne, vždyť zní každé tvé slovo,
jako když nás na popravu vedou.*

*Tvůj život tak skromný byl,
nezahrnuli tě opravdu ničím,
ani na světě, který jsi prochodil,
ani na hřbitově Novoděvičím.*

*A kde je Mandelštamův hrob, kdeže?
Jen vichřice v Sučanu vyje a skučí.
To není klička v Michajlovského hře,
tohle je zápletko o cosi hlubší.*

*Za moudrost básně – lživá pomluva
a za modrou krev veršů –
do transportu, pohřben zaživa,
v dobytčáku unášen nazdařbůh.*

*Když tehdy umíral, tak pochopil,
že vlkodlačí smečka bude požírat
nejen toho, kdo s nimi v kruhu vyl...
Ale tu báseň už nám nestih dát.*

Pak Galiče, potom ještě něčí básně, recitoval jsem, co mi síly stačily, s takovým zápalem, s jakým jsem nečetl nikdy předtím ani později. Mandelštama jsem pořád odkládal, schovával jsem si ho na konec. Věděl jsem, že Osip Mandelštam v těchhle celách tranzitní věznice umíral za svoje nezapomenutelné básně. Chtěl jsem si připomenout těch několik veršů a vdechnout jim druhý život.

Křik v celách ustal. Tranzitní věznice ztichla. V dunivé chodbě byly básně zřetelně slyšet.

*Žijeme a necítíme pod nohama zemi,
na pár kroků nic z našich slov slyšet není,
a kde ještě zbývá vůle na kus řeči,
kremelského Kavkazana věnčí.**

* Překlad Václav Daněk, v: *Plav*, č. 5, 2003.